

BIG DATA: FELTÁRULHAT A VALÓSÁG SOKSZÍNŰSÉGE?

[DOI 10.35402/kek.2021.1.10](https://doi.org/10.35402/kek.2021.1.10)

Bizonyára nem véletlen, hogy Dessewffy Tibor Isidore Lucien Ducasse – írói álnevén Lautréamont – gyakran idézett mondatát („szép, [...] mint a varrógép és az esernyő véletlen találkozása a boncasztalon”) parafrazeálta a *Digitális szociológia* című kötetében első helyre került tanulmánya címéhez.¹ E mondatban találták meg a szürrealisták törekvéseik esszenciáját, hiszen jól kifejezi két, egymáshoz látszólag nem illeszkedő valóságdarab összekapcsolását, amely folyamat egy hozzájuk látszólag nem illeszkedő közegben megy végbe. A legtöbbünk számára a Big Data korszaka is még szürrealisnak tűnő közeg, amelyben keressük a helyünket, s identitásaink az online térben különös találkozások révén konstruálódnak újra. *A Big Data és a társadalomtudományok véletlen találkozása a műtőasztalon* – e címben felfedezni vélhetünk némi kritikát is, hiszen e találkozásnak most már illene szándékosnak lennie: a digitális adatok robbanásszerű mennyiségi növekedése elemi erővel sürgeti a tudomány valamennyi ágát a cselekvésre, e jelenség figyelembevételére, természetének megragadására, a felhasználási lehetőségek tanulmányozására és új módszertanok kikísérletezésére.

A könyv két nagy fejezetből áll. Az első, *Elméletek* című fejezet nyitánya a fent említett, Láng László társszerzőségével született tanulmány, amely a Big Data forradalma okozta drámai társadalmi átalakulásból indul ki. Azáltal, hogy a világ adatvagyonának több mint 98 százaléka már digitális formában érhető el, a megismerés új lehetőségei tárulnak fel. A szerzők úgy fogalmazzák, „ha jól használjuk, a Big Data segíthet megragadni, értelmezni és megjeleníteni a kapcsolatoknak és végső soron az életnek a sokszínűségét és összetettségét azáltal, hogy lehetővé teszi a nagy számosságú szereplő azonosítását és a köztük lévő kapcsolatok feltárását”.

A hálózatiság mint új paradigma régóta foglalkoztatja az informatikusok mellett a bölcsészeket és a társadalomtudósokat is: a filozófusok, a pszichológusok, a médiaelmélészek évtizedek óta fűrkészik a háló-lét természetét, hatásmechanizmusait. Már Manuel Castells is rámutatott, hogy az emberi együttélésnek egy új módozata alakul ki, amelyben

az információ hálózatba szervezett előállítás, tárolása, és feldolgozása játssza a legfontosabb szerepet. Megváltoznak a társadalmi viszonyok, a régi dolgok új módon kezdenek el működni. Az ezredfordulóra mindez még kézzelfoghatóbbá vált, minden adatunkat felköltöztettük a netre, a hálózati térben minden kapcsolatunk, cselekvésünk és érdeklődésünk nyomot hagy. Ez pedig azt is jelenti, hogy nyomaink kutathatóvá válnak gyakorlatilag bárki számára, aki meg tudja oldani azt a – sokszor talán túlságosan is könnyű – feladatot, hogy e nyomokhoz hozzáférjen. Ezek a változások egy új ismeretelméleti paradigmát hoztak létre, melyben úgy tűnik, kiüresednek és irrelevánssá válnak a korábbi alapvetések és módszerek. De vajon mit jelent ez a különféle tudományokra, tudományos módszertanokra nézve?

Dessewffyk sietnek leszögezni: a szociológia nem válik irrelevánssá! Fejtegetéseik nyomán megnyugodhatunk: e tudomány nem veszíti el létjogosultságát, a műtőasztalról nem a ravatalozóba kerül át, talán csak annyi történik, hogy a Big Data valamiféle szellemi botox gyanánt feltölti a XX. századi ideológiák által meggyötört vonásait. A szerzők azt vetítik előre, hogy ez a sokszínű hagyomány újragondolja, szellemi értelemben átrendezi önmagát. Ugyanakkor vitába szállnak „az elmélet végét” meghirdető Chris Andersonnal, aki szerint az adatok értékelése teoretikus előfeltevések, hipotézisek nélkül is eredményre vezet. Dessewffyk úgy vélik, a Big Data világában az elméletre új szerep vár! Az új szemléletmódra szükség van, ám ez mint eszköz, önmagában nem elégséges. A szociológusoknak továbbra is elemezniük kell a mintázatokot, kapcsolatokat, oksági viszonyokat a maguk analitikus eszközeivel. Ugyanakkor elengedhetetlen a párbeszéd az adatbányászat szakembereivel, az „algoritmistákkal” (Meyer-Schönberger és Cukier kifejezése), akik képesek az adatok gyűjtésére, tisztítására és strukturálására.

A kötet programadónak is tekinthető nyitótanulmánya olyan izgalmas (és néhol ijesztő) témaköröket is érint, mint például az, hogy a Big Data hogyan dekonstruálhatja holisztikus társadalmi fogalmainkat, és üríthet ki olyan címkéket, mint társadalom, fogyasztó, nő, választópolgár stb.

¹ Dessewffy Tibor: *Digitális szociológia*. Typotex Kiadó, Budapest, 2019.

Az ismeretelméleti okfejtés után kissé gyakorlatiasabb vizekre evez a tanulmánykötet. Ötletet ad például arra vonatkozóan, hogyan ápoljuk „digitális kertjeinket”, azaz felvázol egy olyan alternatív modellt, amellyel okosabb és hatékonyabb kommunikációt alakíthatunk ki az olyan gigaplatformokon is, mint a Facebook. Az egyik (szintén Láng Lászlóval közösen jegyzett) tanulmány annak ered a nyomába, hogy a különféle, vizsgált közösségek milyen megoszlásokat mutathatnak egy adott viszonyban, a következmények az okok mekkora hányadára vezethetők vissza, a kínálat bősége hogyan hat a keresletre. Levezetik, hogy különféle modellek mellett lehet érvelni, bizonyos helyzetekben azonban csak mérésrel dönthető el, melyik helyzetben melyik igaz, és ezzel a Big Data-módszertan megkerülhetlenségét támasztják alá.

A *Teória és praxis az információs korban* című tanulmány (melynek Ságvári Bence a társszerzője) ugyancsak ide fut ki. Tisztáz és elemez néhány, az információs társadalomhoz fűződő fogalmat és megközelítésmódot, rámutatva ezek fragmentált és implicit voltára. Arra jut, hogy „*technológiailag tájékozott és inspirált társadalomtudományra van szükség, nem pedig nehezen áttekinthető, a közös nyelv és fogalomkészlet megteremtése szempontjából túl sok és – ma már beláthatjuk – meddő energiákat pazarló, univerzális ITE-kánont célul kitűző kutatásokra*” (ITE = információs társadalommal foglalkozó elméletek).

Az első fejezet utolsó tanulmánya pedig a Big Data következtében előálló új helyzet felsőoktatásra gyakorolt hatásait veszi számba. Az ugyancsak Láng László társszerzőségével született *Egyetem 2.0?* című írás kiválóan összefoglalja azokat a jelenségeket és dinamikus folyamatokat – mint például a memóriahasználat és a fókuszálás képességének megváltozása, a kognitív szétszakítottság, a tudás szétterülése, a tanár-tanuló kapcsolat átalakulása –, amelyek új oktatási módszertanokat sürgetnek, miközben megvilágítja az ezek mögött húzódó kulturális és szellemi átalakulásokat, némi eszmetörténeti kitekintést is adva.

Míg az első nagy fejezetben Dessewffy az elméletekkel ismertet meg bennünket, és feltérképezi a digitális szociológia kapcsolódási pontjait a korábbi társadalomtudományi kánonhoz, addig a kötet második része szeleteket tár elénk a (magyar) társadalom különböző szegmenseiből – a Big Data tükrében. A *Valóságdarabkák* című fejezetbe csoportosított tanulmányok azt hivatottak igazolni, hogy a posztdemografikus mérési technikák alkalmazhatók olyan kérdések esetén, amelyek

korábban az elemzések hatókörén kívül estek. E fejezet első két tanulmánya fontos adalékokkal szolgál a celebkultusz megértéséhez, miközben alátámasztja a közösségi média által generált adatok hasznosságát és használhatóságát. Dessewffy szerzőtársaival olyan kérdések nyomába eredt, melyeket a hagyományos módszertannal nem lehetett volna megválaszolni. Váry Dániellel közös munkájából kibontakozik előttünk a magyar celebszféra hálózata, a rajongótáborok preferenciái az egyes celebek vonatkozásában. Ezt követően olvashatunk még egy „onlife” botrányról (társszerzők: Gulyás Sára és Mezei Mikes), a kötet érinti a menekültválság közösségi médiában való lecsapódását (Nagy Zsófiával és Váry Dániellel), a Harry Potter-világ és a közéleti aktivitás, politikai értékvalasztás relációit (Mezei Mikessel és Naszályi Natáliával) a nemzetirock-rajongók digitális lábnyomait (Mezei Mikessel és Solymos Andrással) és más, izgalmas témákat.

Kettős cél rajzolódik ki e mozaikkockákból: egyfelől adalékokkal szolgál a modern kultúrakutatáshoz, másfelől bizonyítja, vagy legalábbis megpróbálja bizonyítani a Big Data által kínált adathalmaz szociológiában való használhatóságát. Hogy ez a felsorakoztatott példákon keresztül sikerül-e, azt az olvasónak kell megítélnie. A szociológiai módszertani ismeretekkel nem rendelkező olvasóban bizonyára maradni fog néhány nyitott kérdés, például azt illetően, mennyire relevánsak az egyes szubkultúrák vagy rajongói táborok körülhatárolásai, mennyire vonhatók le messzemenő következtetések abból, ha valaki „lájkol” egy-egy oldalt vagy hirdetést, mennyiben teszi ezt valódi szimpátiából, vagy épp egy ismerős kérésének eleget téve (hiszen pl. a Facebook-on kérhetünk konkrét személyeket arra, hogy kedveljenek bizonyos oldalakat). Vagy mi a helyzet akkor, ha egy személy más és más imázst épít, ezáltal más preferenciákat mutat két, különböző közösségi oldalon, például azért, mert az egyikben a szülei, főnökei, szakmai közege előtt szerepel, a másikon pedig a baráti társaságával kommunikál? A szétaprózott információk biztosan a tisztánlátást szolgálják, és nem fednek el mélyebb folyamatokat? Ha az adatok nem önmagukért beszélnek, és továbbra is szükség van arra, hogy azokat a szociológusok értékeljék, akkor mitől lesz e módszer kevésbé szubjektív, mint a korábbiak? Valóban eltűnnek-e a címkék, vagy csak újakat alkotunk helyettük: pl. tudatos, kommersz, demokratikus, populista, menekültbarát, fogyasztói értékrenddel rendelkező, posztmateriális értékek követője, nemzetirock-rajongó, stb.? A digitalizált adatok valóban

„felszabadítják gondolkodásunkat a korábban kényszerűségből használt leegyszerűsítő, homogenizáló és holisztikus fogalmak használata alól”, vagy csak új fogalmak béklyójába verik?

Mielőtt mindezt számonkérnénk a szerzőkön, vegyük figyelembe, hogy a kötetben rendezett tanulmányok csupán a kezdeti lépései egy új módszertan hazai próbára tételének, és a digitális szociológiának még sem külföldön, sem idehaza nincs igazán átfogó kritikája. Olvashatjuk is a kötetben: „Egyfelől a közösségimédia-adatok valóban kincsesbányát jelentenek a szociológusok számára – másfelől viszont e kincs kitermeléséhez még nincsenek meg a letisztult eszközeink, standard módszertanaink”. A szerzők tehát maguk is egy hosszú útkeresés első lépéseinek tekintik a munkájukat.

Noha a cím alapján talán erre számítanánk, a kötet nem definiálja pontosan a digitális szociológia fogalmát, nem veszi maradéktalanul számba az eszköztárát, nem tárja fel a buktatóit. De talán elhamarkodott is lenne egy ilyen kísérlet, hiszen még az sem látható előre, hogy a szociológia digitalizálásáról beszélhetünk, vagy a digitális szociológia mint részterület kialakulásáról, esetleg inkább egy új eszköz, egy új módszertan, egy új gyakorlat meghonosodásáról. Még arról is megoszlanak a vélemények, hogy a digitális forradalomnak még csak az

elején járunk-e, vagy immár a posztdigitális korban élünk, amelynek origójában már nem a technológia és az arra való rácsodálkozás áll, hanem az információ tartalmáról és fogyasztásáról döntő hétköznapi ember. (Vö.: Cramer, Florian: *What is 'Post-digital'?* A Peer-Reviewed Journal About Post-Digital Research 3/1, Aarhus, Digital Aesthetics Research Center, Transmediale, Berlin, 2014). Ahogy Dessewffy az előszóban fogalmaz: a digitális lábnyomokból építkező módszertan határait próbálja kitapogatni, problémáit igyekszik körül járni, a rejtvényfejtés örömetől motiválva. Mielőtt tehát a cím alapján hiányérzeteket fogalmaznánk meg, olvassuk hozzá az alcímet is: *Szociológiai képzelet a digitális korban*. Egy helyütt pedig ezt a megfogalmazást találjuk: nyitott végű történet szereplői és nézői vagyunk.

Bár az adatok kinyerésének módja és feldolgozása a szociológiában kevésbé jártas olvasó számára nem mindig követhető, a felmerülő problémakörök és a következtetésként megfogalmazott okfejtések érdekes és gondolatébresztő adalékokkal szolgálhatnak nem csupán a szociológusok, de a médiaelmélettel, pszichológiával, politológiával, ifjúságüggyel, neveléstudománnyal foglalkozó szakemberek, vagy akár a tudományos életben nem érdekelt, csupán a világ változásait értelmezni kívánó olvasók számára egyaránt.